

NAI SAU VAKAILAVO NI CULA NI TATAROVI NI MATE NA COVID-19

E yağa beka meu sauma kevaka au via cula ena cula ni tatarovi ni COVID-19?

Nai cula ni tatarovi ni COVID-19 e sega ni saumi. Na matanitu o Viti, o ira na matanitu veiwekani voleka vei Viti kei ira na veitabana televu veiqaravi baleta na bula raraba ena noda vuravura, era veitokoni taka vata na kena i sau kei na kena veigacagaca tale eso me yaco rawa mai kina i Viti na wainimate ni tatarovi ni COVID-19 oqo.

ESO TALE NAI SASABAI RAWA NI TAURIVAKI ME TAROVA TALEGA NA DEWA NI COVID-19

Cava beka e rui bibi kina meda vakamura tikoğa nai vakaro ni tiko bulabula?

E rui bibi meda vakamura tikoğa na i vakaro ni matanitu me baleta na tiko bulabula, me rawa nida taqomaki keda, o ira noda itokani, lewe ni vuvale kei ira era bula wavoliti keda.

Kakua sara nida guilecavi ira e nai vakaro oqo:

Savata na ligamu ena wai kei na sovu me rauta ni 20 na sekodi se vakayagataka nai sava ni liga tiko kina na siviriti.

Kua na duri veivolekati. Yawaki iko mai vei ira era sega ni lewe ni nomu vuvale.

Daramaka na i ubi ni ucu kei na gusu vakabibi ena vanua e sinai kina na tamata, se vanua sogobutu ka sega kina na cagi bulabula.

Cula ena i cula ni tatarovi ni mate na COVID-19.

Tiko ga e vale kevaka o tauvimate ka biuta ga nomu vale kevaka e sa yağa sara ga mo lako.

Vakasavasavataka vakawasoma na veidela ni kaude dau vakayagataki vakalevu.

TUKUTUKU LASUTAKI KEI NA SO TALE NAI TUKUTUKU VAKADEWATAKI CALA ME BALETA NA COVID-19

E dina beka ni cula ni tatarovi ni COVID-19 e mai vua na vuni ca?

Na vakasama oqo e sega ni yavutaki mai na dua na vakadidike ka da sega gona kina ni okata me i tukutuku dina. Na ka ga e sa vakadeitaki vakavuniwai ni cula ni tatarovi oqo ena taqomaki iko kei ira era bula maliwai iko, mai na mate na COVID-19.

VOLA YACA ME BALETA NA SOLI NI CULA ME TAQOMAKI IKO MAI NA COVID-19

E vei na vanua, au rawa ni vola yaca kina?

- Vola yaca ena valenibula se valeniwai voleka duadua vei iko.
- Ena gadrevi na nomu vakadinadina me vaka na pasipote ni curu vanua, vakadinadina ni veidigidigi, FNPF, laiseni ni draiva, gonevuli kei na TIN.
- Vola yaca ena biau livaliva. Vakayagataka na vra.digitalfiji.gov.fj.

- Ena gadrevi nomu naba ni vola ni sucu (BRN), kei na dua na i vakadinadina e tiko kina na kemu i taba me vaka na (pasipote ni curu vanua, vakadinadina ni veidigidigi, FNPF, laiseni ni draiva, gonevuli, TIN).

Me baleti ira na vulagi vakaitikotiko e Viti ena gauna oqo:

Gadrevi nomu vakadinadina ni naba ni vola tara ni curu vanua kei na dua nai vakadinadina e tiko kina na kemu i taba me vaka na (pasipote ni curu vanua, vakadinadina ni veidigidigi, FNPF, laiseni ni draiva, gonevuli, TIN)

Me baleti ira na vulagi sa mai wili mera lewenivanua tudei e Viti:

Gadrevi na nomu naba ni sitivikiti ni lewe ni vanua tudei e Viti (CNN) kei na dua vei ira nai vakadinadina tiko kina na kemu i taba me vaka na (pasipote ni curu vanua, vakadinadina ni veidigidigi, FNPF, laiseni ni draiva, gonevuli, TIN)

Vakacuruma na careFiji app ena nomu talevoni veikauyaki ka tabaka me rawa ni cakacaka niko biuta nomu vale. Tabaka talega na Bluetooth baleta o rau qo erau cakacaka vata.

Kevaka o via kila eso tale na ka me baleta na careFiji app, sikova na carefiji.digitalfiji.gov.fj/

KE SO TALE NA VAKATATARO:

Sikova na nodratou website na tabacakacaka ni bula, na www.health.gov.fj/covid-19/vaccine

SE

vakamura vakawasoma na nodratou social media pages ena vola mata, na :Facebook: [MOHFiji](https://www.facebook.com/MOHFiji) | Instagram: [@fiji.health](https://www.instagram.com/fiji.health) | Twitter: [@MOHFiji](https://twitter.com/MOHFiji)

Mo vakuria na nomu kila ka baleta na mate oqo taleva na www.health.gov.fj se qiria na naba sega ni saumi na

TAQOMAKI IKO
MAI NA COVID-19

NAI CULA ME I TATAROVI NI MATE NA COVID-19

I tatarovi uasivi duadua e Viti.
Taro e dau tarogi vakawasoma.

NAI VAKAMACALA ME BALETA NA WAINIMATE KA DA NA CULA KINA ME TAQOMAKI KEDA MAI NA COVID-19

Na wainimate cava e tiko ena i cula ni tatarovi ni mate na COVID-19?

Na wainimate ka tiko ena i cula ni tatarovi ni COVID-19, e vakarautaki me valuta na manumanu ni COVID-19, ka taqomaki keda mai na mate oqo. Na wainimate na AstraZeneca COVID-19 e sa vakadonui me vakayagataki e Viti ka mera cula kina na yabaki 18 ka lako cake.

O cei e rawa ni cula ena i cula ni tatarovi ni mate na COVID-19?

O ira kece e ra sa yabaki 18 ka lako cake e rawa nira cula ena i cula ni tatarovi oqo.

Ena veitaqomaki vakacava e yaqoda na wainimate ka tiko ena i cula ni tatarovi?

Na wainimate eda cula kina, ena laki vakaukawataki ira na sotia ni yago ena nodra tovolea mera valuta na manumanu ni COVID-19.

Na cava beka na balavu ni gauna e rawa ni da nuitaka me veitaqomaki tiko na wainimate oqo nida sa cula oti?

E sega tiko ni se vakadeitaki ena gauna oqo, na balavu ni gauna e rawa ni veitaqomaki tiko kina na wainimate oqo vei ira na sa cula oti.

Na ka ga sa vakadeitaki rawa tiko ena gauna oqo, ni cula ni tatarovi oqo ena vukei keda me kua ni tara bi sara na mate, ka da na sega kina ni curu i valenibula se da mate.

NAI CULA NI TATAROVI NI MATE NA COVID-19. NODA I NUINUI NI RAWA NI TAQOMAKI KEDA MAI NA MATE COVID-19

E dodonu beka meu leqataka na wainimate ni COVID-19?

Sa levu na vakadidike kei na vakatovotovo, me baleti ira na veiwainimate ni tatarovi ni COVID-19, sa vakayacori taumada ena levu na veimatanitu, ni bera ni qai vakadeitaki ka soli na galala mera sa vakayagataki raraba. E milioni na tamata ena veiyasai vuravura, sara cula oti ena veiwainimate oqo.

E levu na wainimate ni tatarovi ni COVID-19 sa vakayagataki tiko. E rawa beka niu nuitaka na AstraZeneca me na taqomaki au mai na COVID-19?

Me vaka e a caka vei ira na veiwainimate tale eso ni tatarovi ni COVID-19, na wainimate na AstraZeneca COVID-19 sa vakadikevi ka vakatovototaki mada e liu ni bera ni qai biu cake vei ratou na dau vakatulewa. E sa vakadeitaki ni AstraZeneca COVID-19 e tautauvata na nona i vakatagedegede ni veitaqomaki kei ira na veiwainimate tale eso. Sa vakadonui kina me vakayagataki e Viti na AstraZeneca COVID-19.

Kevaka au sa taura oti na cula ni tatarovi ni COVID-19, e na rawa ni tauvi au tiko ga na COVID-19?

E dodonu mo cula vakarua ena wainimate na AstraZeneca COVID-19, me qai nuitaki me taqomaki iko mai na COVID-19. Ia, mai na vakadidike sa caka oti, sa vakadeitaki ni sega ni dua na wainimate ni tatarovi, e rawa ni tarova na kena tauvi iko na COVID-19 kei na kena dewa talega. Na ka ga sa vakadeitaki rawa ni veiwainimate kece oqo era tarova me bibi sara na mate, ka sega nida curu kina i valenibula se mate. Na vakatulewa vinaka duadua sa i koya meda cula ena i cula ni tatarovi ni mate na COVID-19 ka vakamura tikoga nai vakaro ni tiko bulabula.

E rawa ni vakilai e yaqoda eso na leqa lailai nida cula oti ena i cula ni tatarovi?

E dau vakilai na leqa lailai ni dau tauri oti e vuqa na wainimate ni tatarovi. Nai cula ni tatarovi ni COVID-19 e vaka talega kina. Ia, e dodonu mera yali ni oti e vica na siga. Na leqa lailai e rawa ni dau sotavi na:

• mosi ni ulu • lomaloma ca • mosi ni masela kei na veisema ni yago • malumalumu, vuvu ca, milamila ka via katakata na vanua e a cula • wawale • sega ni via kana • tubu na katakata se liliwa

Taura na paracetamol me vukea na mosi kei na tubu ni katakata ka gunuvi vakalevu na wai. Kevaka e sega ni laurai na veisau se toro cake tikoga na mosi, sikova na valenibula e voleka duadua vei iko.

E vica na kisi bibi sa toqai vakaivola me baleta na kena sega ni drodro vakavinaka na dra, ni soli oti nai cula ni tatarovi na AstraZeneca, ia e yaco vakavu dua sara. Ni oti e 4-28 na siga nida cula oti, ke vakilai eso na dredre me vaka; na:

- Toka sara e cake na mosi ni ulu
- Buwawa na rai, veilecayaki na vakasama kei na manumanu soni.
- Cegu leka, mosi ni sarisari, vuvuce ni yava kei na mosi sega ni mudu ena davuibuco.
- Eso na veisau laurai ena kuli ni yago ka sega ni vakamacalataki rawa se levu na maka damudamu, mokimokiti e kune ena taudaku ni vanua e a cula

SIKOVA VAKATOTOLO SARA NA NOMU VUNIWI SE VALENIBULA

O cei era sega ni dodonu mera cula ena wainimate ni COVID-19?

- Na wainimate na AstraZeneca e sega ni dodonu me soli vei ira era se bera ni yabaki 18 baleta e se lailai na vakadidike e sa caka me ra okati talega kina o ira.
- O ira na lewenivanua dau lako vakaca vei ira na wainimate ni tatarovi, mera taro vakasala vakavuniwai taumada ni bera nira qai cula.

E rawa talega ni ra cula enai tatarovi ni COVID-19, o ira na sa dau kilai tu ni dau lako vakaca vei ira eso na wainimate ka ra sa dau vakatatabu taki ira tu kina?

- O ira dau lako vakaca vei ira eso na kakana, wainimate gunuvi, manumanu ni vale, eso na mataqali i sulu, manumanu vuka lalai kei na so tale na ka kara sa dau vakatabui ira tu kina, era rawa ni cula ena i tatarovi ni COVID-19.
- O ira e dau lako sara ga vakaca vei ira eso na ka ka vuna nodra vakatatabutaka, e dodonu mera taro i vakasala vakavuniwai ni bera ni ra qai cula.
- O ira e dau lako vakaca vei ira eso na ka ka vakavuna mera vakatatabutaka, e dodonu mera tiko vakawawa me 30 na miniti ni oti nodra cula. Sa na tu vakarau na vanua e yaco kina na veicula mera solia na veivuke ke dua na leqa e sotavi.
- O ira era vakila ni lako vakaca vei ira na matai ni cula, mera sa kua ni taura nai karua ni cula.

E dodonu mera cula talega na manumanu e vale, vaka na pusi se koli?

E sega ni yaga mera cula baleta ni sega ni dua na i tukutuku e tiko nira rawa ni vakaleqai na manumanu se na nodra rawa ni vakadewataka na manumanu ni COVID-19.

E yaga beka mera cula ni tatarovi o ira na bukete?

Ena gauna oqo e sega ni rawa mera cula ni tatarovi ni COVID-19 o ira na yalewa bukete me yacova ni ra sa vakasucu. Ia, o ira na yalewa bukete e rawa ni dewavi ira na COVID-19 (vakalesilesi ni bula, veiqaravi ena vei vanua vakatabui) se o ira e tiko vei ira eso na mate ka rawa ni vakavuna na tauvimate lelevu, e dodonu mera taro i vakasala vakavuniwai ni bera nira cula.

E rawa nira cula o ira era vakasucu gone?

Io. O ira talega era vakasucu gone ka ra okati ena dua nai lawalawa gadrevi mera cula ena i tatarovi ni COVID-19 (tabani ni bula, o ira tiko eso na mate lelevu) e rawa nira cula.

NAI VAKAMACALA ME BALETA NAI CULA NI TATAROVI MAI NA COVID-19

Na sala cava beka e rawa ni curu kina ki yagoqu na wainimate me tarova na COVID-19?

Ena cula na tabamu me curu kina ki yagomu na wainimate me tarova na COVID-19.

Au na cula beka vakavica meu rawa ni taqomaki au mai na COVID-19?

Na tamata yadua me cula vakarua ena wainimate na AstraZeneca, ia nai karua ni cula me qai soli ni sa oti e 8-12 na macawa mai na gauna ka a soli kina nai matai ni cula.

E RUI BIBI MEDA CULA ENA I CULA NI TATAROVI NI MATE NA COVID-19

Na cava beka meu cula kina ena i cula ni tatarovi ni mate na COVID-19?

Na i cula ni tatarovi ni mate na COVID-19, ena taqomaki keda mai na mate na COVID-19. Ena vukei keda me kua ni tara bi sara na mate, ka da sega ni curu kina i valenibula se mate. Eda sega ni kila na gauna e rawa ni tauvi keda kina na COVID-19, sa rui bibi kina meda cula ena i tatarovi ni COVID-19 ka vakamura talega nai vakaro ni tiko bulabula sa wasei oti tiko mai vei keda.

O Viti sa taqomaka rawa tiko na tete ni COVID-19 ena gauna oqo. E sega ni kena i balebale qo nida sa taqomaki vakataucoko mai na mate oqo. Ena tete tikoga na mate, kevaka e tu eso ena keda maliwa era se bera ni taqomaki ira mai na manumanu ni COVID-19. Sa ka bibi gona kina meda cula ena i cula ni tatarovi ni COVID-19, me rawa nida qai taqomaki keda mai na mate oqo.